

Bevezetés

Az *Imágó Budapest* jelen számának a „Paranoia, patológia és a művészetek” címet adtuk. Általánosabban fogalmazva: a tanulmányokban arról van szó, hogy a személyes lét (a modern ember elsődleges sors-szervező központja) hogyan strukturálódik önképpé, sorssá, és hogyan, milyen képi-nyelvi artikulációkat hoz létre azért, hogy rögzítse önmaga azonosságát, megköltse életének ívét, arcának formáját. A pszichoanalízis legátfogóbb, legfontosabb (talán igazán filozófiai) eredménye, találmánya nem is a jelentős új fogalmak (tudattalan, elfojtás stb.) kimondása lehetett, hanem az a terápiás gyakorlat, amelyben – patológiás példák tapasztalatán keresztül – antropológiai modalitások váltak érzékelhetővé. A hisztéria, a paranoia, a skizofrénia vagy éppen az autizmus számunk tanulmányai szerint a világ személyes átélésének lehetséges útjait jelzik. Slavoj Žižek írja, hogy a „freudi klinikai elnevezések (hisztéria, kényszeres neurózis, perverzió stb.) nem »objektív«, a pácienszt megbélyegző osztályozások, sokkal inkább szubjektív attitűdökre, »egzisztenciális projektekre« vonatkoznak, melyek a szubjektum konkrét interszubjektív helyzetéből fakadnak, s amelyekért a szubjektum, szabadsága birtokában, végeredményben felelős” (Žižek, 2002, 422). A klasszikus pszichoanalízis (Freud korai elgondolásai) először az ödipális viszonytal, az elfojtás énteremtő erejével, az elfojtott visszatérésének patológikus hatásaival, a hisztéria és a különféle neurózisok énteremtő gépezetével magyarázta a „szubjektív attitűdök” működését, illetve a következésképp kiépülő antropológiai modalitások szerkezetének és narratíváinak a megformálódását. Már Freud munkásságának második felében (az 1914-es nárcizmus-tanulmány, de különösképpen a *Túl az örömelven* nyomában) azonban világossá vált, hogy a lélek mélyének materiális-ösztönös folyamatai (a Valós) és a felnövésben megképződő Szimbolikus rend között nem sikeres vagy sikertelen integráció, belső értelem van, hanem sokkal inkább valamiféle szakadék. „A jelölő lánc lényegileg inkonzisztens, nem teljes, egy lyuk köré épített” (Žižek, 2002, 423). Ez a lyuk azonban már nem az elfojtott jele, hanem a trauma nyoma. Az elfojtott visszatér, és így alakít sorsot, életet. A trauma nem tér vissza, hanem folyamatosan velünk marad anélkül, hogy nyomára lehetne lelni, mechanizmusa a kitaszítás, kizárás (*Verwerfung*).

Az itt következő írások ezeknek a patológiákra utaló elfojtó/kitaszító mechanizmusoknak és a nyomukban megképződő lehetséges sorsoknak, énképzeteknek az esettanulmányai. Az első kör a paranoia, vagy még átfogóbban a pszichés patológia posztmodern pozíciója (Jerry Flieger tanulmánya), illetve a

paranoia kizárás mentén megfogalmazódó lacani koncepciója (Smid Róbert tanulmánya).

A tanulmányok következő köre a patológia programmá avatásának legjelentősebb művészeivel, festőjével és teoretikusával, Salvador Dalíval foglalkozik. Dalí munkája még ma is hatásosan ellentételezi, perverz intencióval rombolja a személyiség és a művészet közötti határt, amint ezt Gerevich József tanulmánya bemutatja. Jellemző, Dalí mindenki által idézet önreferenciális *bon mot*-ja: „A különbség egy örült és köztem az, hogy én nem vagyok örült” pontosan erről szól: nem vagyok örült, de mégis. Létrehozok magamban, képeimben, életemben egy kifejezetten patológiás, paranoid „szubjektív attitűdöt”, és ezzel az örülettel valami új lényegét tudom megtalálni a személyes létezésnek. Dalí a szürrealizmus nagyszerű mozgalmában tudott igazán örült lenni, és találkozott szellemi hasonmásával, Jacques Lacannal. A szürrealizmus azonban több volt Dalínál, másféle, a paranoiától különbözőpatológiás beszédek, identitásokat is teremtett. Breton, Éluard, Aragon az álom, az automatikus írás valóságnál is valóságosabb terét alakították ki, Dalí paranoia-kritikája előtt már egyfajta a hisztéria-kritikát hoztak létre (erről szól Bókay Antal tanulmánya). Dalí paranoia-módszere nemcsak az egyes képek megteremtésében működött, hanem olykor a műalkotás romantikus státuszát felülírva paranoid módon a paranoid mű kimozdítását is elérte. A fodrászati kirakatkából kivett porcelán női mellszobrot mint egyfajta *ready-made*-et díszítette fel szürrealista szoborrá, majd díszítette újra és újra éveken át (ezt elemzi Egri Petra tanulmánya). Freud sokkal kevésbé lelkesen viszonyult a szürrealistákhoz, mint azok öhozá. Breton és Dalí személyesen is meglátogatta a rajongott mestert, aki pedig nem igazán akarta elfoglalni a neki felajánlott helyet; Freud viszonya a modern művészethez, az avantgárdhoz ellentmondásos és távolságtartó volt (ezt mutatja be a spanyol művészettörténész, Javier Cuevas del Barrio tanulmánya).

A lapszám harmadik egységében Simon Mária már nem művészi mozgalommal, hanem valódi patológiával foglalkozik: egy a 20. század elején élt és rendszeresen a pécsi elmeklinikán ápolt skizofrén beteg rajzait, szövegeit elemzi. Szempontja immár nem a pszichoanalízis, hanem a pszichiátriai fenomenológia. Rozgonyi Ivett írása az autizmusról, az autizmus képzőművészeti megjelenéséről, illetve egy különleges autista művészről, „Beregszász művésznőjéről” szól rajzvizsgálatokon, sors-elemzésen keresztül. Végül Tényi Tamás arról ír, hogy Pilinszky színházesztétikája miként rejtett magában pszichoanalitikusan is értelmezhető viszonyokat, tárgykapcsolatokat.

Bókay Antal

Felhasznált irodalom

Žižek, S. (2002). Van-e oka a szubjektumnak? Ford. Katona Gábor. In: Bókay A. et al. (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása* (410-425). Budapest: Osiris Kiadó.